

Вживання **н** після літери на позначення губного приголосного [м] перед [а] з [к]: *мясо, мняти*.

Морфологічні, фонетично-морфологічні помилки

Іменник. Написання закінчення *-ою* в орудному відмінку однини в іменниках I відміни м'якої і мішаної груп: *тишою, мишою, земльою, Натальою, Вальою*.

Відбиття на письмі незмінюваності кінцевого основи [к] перед закінченням *-і* в давальному і місцевому відмінках однини іменників I відміни: *нарічки, ненькі, Маринкі, Жанкі*.

II рикметни к.Змішування закінчень у прикметниках твердої і м'якої груп: *дружний - дружній, самотійний - самотійній*.

Дієслово. Вживання закінчення *-е* в дієсловах II дієвідміни в 3 особі однини теперішнього часу: *ходе, приходе, уходе, любе, купе, побаче, віре, зваре*.

Відображення на письмі відсутності чергування приголосних **д - дж, т-ч, з-ж, с-щ** формах I особи однини дієслів II дієвідміни: *воду, ходю, заходю, глядю, крутю, возю, носю, приносю*.

Втрата ненаголошеного кінцевого *-с* у 3 особі однини теперішнього часу дієслів I дієвідміни: *повкида, ляга, біга, слуха, не пуска, не зна*.

Лексичні помилки

Фонетично-лексичні помилки: *сахарь (цукор), перепугався (перелякався), время (час), кициня (кошеня)*.

Фонетично-граматично-лексичні помилки: *невсіва (не встигає), невідкаже (не відмовить)*.

Знання типових ознак орфографічних недоліків, викликаних дією південно-західних і південно-східних говорів, дає можливість організувати пропедевтичну роботу з метою запобігання помилок під час письма. У подальших публікаціях виникає потреба в аналізі орфографічних похибок, спричинених впливом північноукраїнських говорів.

ВІДБІР ТЕКСТОВОГО МАТЕРІАЛУ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЕКСПРЕСИВНИХ УМІНЬ УСНОГО МОВЛЕННЯ

Гронь Л.В.,

канд. пед. наук, старший викладач
кафедри романо-германської філології

Рівненський державний гуманітарний університет

У статті розглядається проблема відбору текстового матеріалу для розвитку експресивних умінь усного мовлення на початковому ступені навчання на мовних факультетах вищих навчальних закладів. Сформульовані вимоги до текстів, на основі яких відбувається ефективно формування та розвиток експресивних умінь усного мовлення.

В статье рассматривается проблема отбора текстового материала для развития экспрессивных умений устной речи на начальном этапе обучения на языковых факультетах высших учебных заведений. Сформулированы требования к текстам, на базе которых эффективно формируются и развиваются экспрессивные умения устной речи.

This article deals with the problem of selection of text material for developing of expressive oral speech skills in teaching the primary stage students of the linguistic departments at higher educational institutions. The requirements to the texts for effective formation and development of expressive oral speech skills have been formulated.

Стаття присвячена проблемі відбору текстового матеріалу для розвитку експресивних умінь усного мовлення іноземною мовою. Актуальність проблеми обумовлюється необхідністю покращення якості володіння усним мовленням на початково-

му ступені навчання на мовних факультетах вищих навчальних закладів. Як відмічають дослідники (П.Б. Гурвич, В.В. Матвейченко, В.І.Невська та ін.) і як свідчить власний досвід роботи на мовному факультеті у ВНЗ, усне мовлення студентів не відзначається змістовністю, логічністю, оригінальністю, критичністю, емоційністю тощо.

Завдання цієї статті - розглянути проблему відбору текстового матеріалу для розвитку експресивних умінь усного мовлення та сформулювати вимоги до текстів, на основі яких відбувається ефективне формування та розвиток цих умінь на початковому ступені навчання на мовних факультетах вищих навчальних закладів.

Перш ніж перейти до висвітлення практичної сторони питання, дамо коротке теоретичне обґрунтування нашого підходу до вирішення цієї проблеми.

Експресивне мовлення, або говоріння, - складний багатограний процес, який дозволяє здійснювати усне вербальне спілкування.

В методичній літературі П.Б. Гурвич [1] виділив чотири категорії вмінь експресивного мовлення іноземною мовою:

- 1) вміння вживати мовний матеріал у мовленні;
- 2) вміння виконувати певні види робіт, які необхідні для розвитку усного мовлення іноземною мовою;
- 3) вміння ситуативно-тематичного діапазону;
- 4) вміння виконати необхідні мислительні операції з виходом в іншомовне мовлення.

Не применшуючи значення вмінь вживати мовний матеріал у мовленні та вмінь ситуативно-тематичного діапазону для розвитку вмінь експресивного усного мовлення, ми хочемо підкреслити важливість інших двох умінь.

Говорячи про вміння виконувати певні види робіт, необхідні для розвитку усного мовлення, П.Б. Гурвич [1] має на увазі ті з них, які є відображенням у навчальному процесі «жанрових» компонентів природнього мовленнєвого спілкування. Отже, до цієї категорії вмінь ми по праву можемо віднести вміння передачі «заданого» змісту: переказ тексту, передача змісту переглянутого фільму, спектаклю, прочитаної книжки, почутого оповідання, розповідь про події, свідком яких був мовець і т. ін. Разом з тим вміння передачі «заданого» змісту передбачають вміння виконати певні мислительні операції з виходом в іншомовне мовлення, що відповідає четвертій категорії вмінь у наведеній класифікації.

З точки зору методики викладання іноземних мов переказ - це передача змісту тексту «своїми словами». У теорії адаптації переказ розглядається як реконструкція, мислительна перебудова оригінального тексту та його осмислення у процесі запам'ятовування. В результаті складної мислительної діяльності при відтворенні тексту лексична і граматична будова мови завжди підлягає кількісній і якісній трансформації, обсяг і якість відтвореної інформації завжди відрізняється від інформації, що сприймається. Тобто, переказуючи текст, студент здійснює активну мислительну діяльність, результатом якої є спрощення, адаптація сприйнятого мовленнєвого повідомлення. У процесі редукції відбувається відбір матеріалу, його аналіз, виділення основного, суттєвого, його узагальнення. Оскільки сприйняття мовлення проходить через ланку переробки словесних повідомлень (внутрішнє мовлення), створюється новий текст, який має свої структурні особливості, відмінні від первинного тексту. Перетворення відрізняються складністю і обумовлюються трансформацією і новокомбінуванням як елементів змісту, так і засобів вираження.

Все викладене вище свідчить про те, що планування на основі «заданого» змісту - це складний мовленнєвомислительний процес, який включає в себе базисні вміння, які необхідні мовцю, щоб організувати передачу основного змісту сприйнятого тексту «своїми словами», а саме: вміння смислової організації та мовного оформлення при продукуванні власного монологу. Вміння організації змісту тексту переказу - це універсальні вміння, які необхідні для породження будь-якого монологічного висловлювання розповідного характеру у природньому мовленнєвому спілкуванні: розповідь про пережите, почуте, побачене і т. ін.

Для підвищення ефективності формування виділених вмінь важливого значення набуває питання відбору текстового матеріалу.

Проблема вимог до текстів для розвитку вмінь переказувати текст досліджувалась низкою авторів (Артем'єва С.С., Гез Н.І., Штегеман Г.А., Куліш Л.Ю. і ін.). Але незважаючи на існуючі роботи, присвячені даній проблемі, її не можна вважати вирішеною.

Аналіз методичної літератури показав, що до цього часу не вироблені єдині критерії щодо методики відбору текстового матеріалу для навчання переказу. Одні автори (Щоголева В.А., Скобін Б.Г.) підходять до характеристики текстів з точки зору їх тематики, змісту, мовного матеріалу та обсягу; інші (Артем'єва С.С.), говорячи про характер текстів, мають на увазі чотири його аспекти: 1) психологічний, 2) психолінгвістичний, 3) лінгвістичний і 4) методичний; треті відмічають лише окремі параметри, за якими необхідно оцінювати придатність текстів для вказаних цілей.

Оскільки, як вже зазначалось вище, при переказі відбувається компресія сприйнятого мовленнєвого повідомлення, в результаті якої відбувається реконструкція тексту як в кількісному так і якісному планах, ми вважаємо, що вимоги до текстів для розвитку вмінь переказувати текст повинні включати їх кількісні (обсяг) і якісні характеристики.

Ми не знайшли в методичній літературі конкретних вказівок відносно обсягу текстів, призначених для переказу. Всі автори притримуються думки, що тексти повинні бути невеликі за обсягом. Але «невеликі» - поняття суб'єктивне. Деякі методисти пропонують при визначенні обсягу навчального тексту враховувати цілі, вікові особливості і ступінь навчання (Л.Ю. Куліш), інші (М.П.Страхова) вважають, що питання про розмір навчального тексту повинно вирішуватись з урахуванням швидкості читання і бюджету часу, який відводиться студентам для даного виду діяльності.

На нашу думку, при визначенні обсягу первинного тексту необхідно, перш за все, брати до уваги вид переказу. Основними критеріями класифікації видів переказів стосовно навчання усного мовлення іноземною мовою є: 1) характер відтворення смислової інформації, за яким розрізняють детальний (тобто розгорнутий, повний), вибірковий і стислий переказ; 2) характер відтворення мовних засобів, за яким розрізняють близький до тексту (дослівний) та вільний (своїми словами). Якщо перед студентами стоїть завдання стисло відтворити зміст тексту «своїми словами» (вільний переказ), то для даного виду переказу доцільно використовувати великі за обсягом тексти (2-3 сторінки). Згідно даних В.Д. Тункель [3], більший обсяг забезпечує точнішу і повнішу передачу змісту сприйнятого тексту. Окрім того, при роботі з текстами великого обсягу користуватись мовою оригіналу практично неможливо. Для детального, вибіркового переказу бажано відбирати невеликі тексти, тому що послідовність та детальне висвітлення заданої теми складає одну із головних вимог при відтворенні. При навчанні названих видів переказів текст використовується доволі широко, майже до запам'ятовування окремих його частин, наприклад, при описі умов життя, природи, при передачі окремих епізодів. Окрім того, за способом сприйняття тексту виділяються перекази прослуханого та прочитаного тексту, що також необхідно враховувати при доборі текстів. Значна складність слухового каналу прийому інформації визначає доцільність використання менших за обсягом текстів для переказу прослуханого тексту, ніж прочитаного.

Розглянемо тепер якісні характеристики, яким повинні відповідати тексти для переказу. Згідно нашої точки зору, іншомовні тексти повинні нести змістову і мовну інформацію і сприяти розвитку мовленнєвих умінь розповіді. Відповідно основними якісними показниками для методики відбору і методичної обробки текстів для переказу будуть: зміст текстів, їх мовна форма та можливість розвитку на їх основі вмінь організації змісту і мовного оформлення розповіді.

Питання про вимоги до змісту навчальних текстів найбільш розроблене в методиці викладання іноземних мов. При доборі і складенні текстів рекомендується враховувати їх ідейну спрямованість, виховну цінність, відповідність віковим особливостям студентів, їх інтересам, оптимістичну спрямованість змісту, освітню і країнознавчу цінність, інформативність і т. ін. (С.К. Фоломкина, М.П. Страхова, Н.В. Єлухіна,

Л. Г. Корчагіна та ін.). Як засвідчив аналіз методичної літератури, для навчання переказу іноземною мовою найдоцільніше використовувати малі форми епічної прози, до яких відноситься коротке оповідання (short story). Важливою ознакою короткого оповідання є його цілісність, яка виражається у взаємозв'язку всіх його компонентів: теми, ідейного змісту, сюжету і композиції, характеристики дійових осіб.

Важливою характеристикою сюжету при адаптації є його цікавість, жвавість, емоційність викладу. Саме ця якість композиційно-сюжетної структури свідчить, перш за все, про те, що він адаптабельний. Для адаптації першочергове значення має виділення в тексті елементу руху. Динамічний початок зумовлює можливість значної адаптації і, навпаки, статичний вимагає спрощення. Характеристика, яка дається у сцені, події, вчинку адаптабельна до будь-якого рівня. Важке для адаптації змалювання внутрішнього світу персонажу, а також портретна характеристика та опис навколишнього оточення.

Отже, з точки зору змісту текстів найбільш легкими і зручними для переказу є розповідні цікаві тексти з динамічним розвитком сюжету. Для них характерні тісні смислові зв'язки між окремими фактами, залежність наступного від попереднього. Важкі описові тексти за рахунок слабкого зв'язку в них між реченнями і групами речень. Тому потрібно підбирати розповідні тексти, включаючи в них невеликі описи.

Не можна не згадати і про роль назви тексту. Вдала назва, яка відображає головну думку або тему, збуджує інтерес, привертає увагу. Невдала назва, навпаки, відволікає увагу, ускладнює розуміння. Це необхідно враховувати і на початковому етапі використовувати тексти з назвами, які розкривають головну думку або тему, а в подальшому - такі назви, які відповідають змісту тексту.

Розвитку вмінь організації змісту розповіді, а саме: вміння вичленяти і викладати кульмінаційну подію адекватно її значенню як центральному моменту оповідання, вміння виділити низку фактів і подій, які ведуть до кульмінаційної події і пояснюють її, у тому числі експозиційних фактів (тобто вказати час, місце дії, обставини та обстановку, в яких знаходились дійові особи до початку дії) і встановити їх логічну послідовність на основі усвідомлення причинно-наслідкових і часових зв'язків та відношень між ними; вміння завершити розповідь, висловлюючи своє ставлення по події, до вчинку персонажа сприяє побудова первинного тексту, тобто його композиція, яка включає такі традиційні компоненти сюжету як експозиція, зав'язка, розвиток дії, кульмінація, розв'язка.

Відомі різні форми композиції оповідань як розповідного жанру літератури. В одних оповіданнях розміщення і взаємозв'язок епізодів, фактів, подій відповідає хронологічній послідовності розповіді, а в інших ця послідовність відсутня. Кульмінація оповідання може бути представлена як підсумок розвитку дії і знаходитись в кінці, або передувати йому, тобто може бути розміщена на початку оповідання. Тоді всі інші події, факти, сцени пояснюють цю кульмінаційну подію. Те ж саме стосується і експозиції оповідання. Вона може бути прямою, тобто передувати зав'язці, або непрямою, тобто слідувати після інших елементів сюжету.

Навчальні короткі фабульні тексти повинні бути методично складені або препаровані таким чином, щоб вони створювали сприятливі умови для розвитку вмінь розповіді. Тому для навчання переказу доцільно використовувати тексти з композицією, де послідовно і логічно викладені факти і події.

Відомо, що при читанні головна думка краще розуміється і запам'ятовується, якщо вона формулюється в кінці тексту, оскільки сприймається читачем в останню чергу, після неї не повідомляються інші факти і події, відповідно, на її запам'ятовування не впливає ретроактивне гальмування. Тому кульмінаційна подія повинна слідувати після зав'язки і розвитку дії.

При відборі текстів для переказу необхідно враховувати також тип структури тексту. З лінгвістики тексту відомо, що кожне речення в ньому опирається в комунікативному плані на попереднє, просуваючи висловлювання від відомого, «даного» («тема») до нового («рема»), в результаті чого утворюється тема-рематичний лан-

цог, який має кінцевий характер і визначає структуру тексту. Найбільш розповсюдженою і простою моделлю тема-рема-тичного ланцюга текстів є так звана лінійна тематична прогресивна, яка заключається в послідовній тематизації реми попереднього речення за схемою:

$$\begin{array}{c}
 T_1 > R_1 \\
 \Phi \\
 T_2 (-R_1) \rightarrow R_2 \\
 \Phi \\
 T_3 (-R_2) \rightarrow R_3
 \end{array}$$

Ми вважаємо, що для навчання переказу на початковому ступені навчання необхідно використовувати короткі фабульні тексти ланцюгової структури як легші на відміну від текстів розгалуженої структури. Висловлені рекомендації ґрунтуються на експериментальних даних, які одержані при дослідженні процесу відтворення по пам'яті текстів різних типів структур [3]. Так, передача-репродукція смислового змісту тексту ланцюгової структури відрізняється найбільшою повнотою і точністю в порівнянні з текстом розгалуженої структури.

Для розвитку вміння опустити несуттєві факти, які не порушують логіку розповіді і не сприяють розкриттю теми і основної ідеї оповідання, і вміння відмовитись від суттєвих для основного змісту елементів тексту на рівні речення, абзацу і цілого тексту важливе значення має наявність в ньому надлишкової інформації.

Надлишковість інформації позитивно впливає на розуміння тексту при сприйманні. Наявність у фабульному тексті елементів, не пов'язаних з основною сюжетною лінією (слів, речень і навіть цілих абзаців) полегшує дію механізму ймовірного прогнозування, сприяє запам'ятовуванню смислового змісту і розвитку названих вмінь шляхом відсікання головного від другорядного при передачі змісту тексту.

Мовне оформлення монологічної розповіді залежить від рівня володіння вмінням вживати мовний і мовленнєвий матеріал у мовленні. Для того, щоб передати зміст сприйнятого тексту «своїми словами», необхідне активне володіння студентами лексичним і граматичним матеріалом.

Отже, найважливішим критерієм відбору текстів для розвитку вмінь мовного оформлення власного висловлювання на основі «заданого» змісту є їх доступність для студентів початкового ступеня навчання, що реалізується в побудові текстів на знайомому мовному матеріалі. Причому основою для текстів повинен бути мовний матеріал, який засвоюється студентами активно, що сприятиме набуттю навичок оперування певними лексичними і граматичними елементами. Перевантаження текстів новим мовним матеріалом, навіть якщо викладач його пояснив, дуже ускладнює переказ і потребує багато часу. З точки зору В.А.Щоголевої та Б.Г.Скобіна [4], «краще переказати багато легких текстів, ніж мало важких». Для автоматизації вживання слів, граматичних форм та конструкцій потрібне багаторазове їх повторення у мовленні, якого не можна досягнути при переказі малої кількості. Чим більший обсяг переказуваного матеріалу, тим більша повторюваність вивчених слів та форм.

Наявність незнайомої лексики, на нашу думку, виправдана тільки в тому випадку, якщо цього потребує розвиток сюжету. В такому випадку нові слова повинні подаватись з перекладом. Але якщо в тексті можна вводити невелику кількість нових слів, то введення невивчених граматичних одиниць недопустимо. Наявність нової граматичної форми при читанні дезорієнтує студентів і не сприяє розумінню прочитаного. Окрім того, відтворення складних у мовному плані текстів перетворюється на відтворення завченого напам'ять (що не можна вважати справжнім усним мовленням) і призводить до втрати інтересу у роботі над іншомовним текстом.

Іншою важливою вимогою до мовної форми текстів для переказу є відповідність їх мовним нормам, на що вказує І.В.Рахманов [2]. Вони не повинні містити ніяких стилістичних особливостей, характерних для книжно-писемного мовлення, а мають являти собою прості стилістично нейтральні тексти.

Таким чином, аналіз методичної літератури, а також виділення вмій організації змісту і мовного оформлення розповіді, які необхідні для передачі змісту сприйнятого тексту своїми словами, дозволили сформулювати основні вимоги до текстів для переказу в плані їх обсягу, змісту, мовної форми і придатності для розвитку вмій організації змісту і мовного оформлення розповіді.

Отже, з метою розвитку експресивних умій усного мовлення необхідно використовувати короткі фабульні тексти, які мають виховну, освітню і країнознавчу цінність, відповідають інтересам і віковим особливостям студентів, з динамічним розвитком сюжету, переважно ланцюгової структури, з простою композицією, яка характеризується послідовним і логічним викладенням фактів і подій. Тексти повинні бути побудовані на знайомому мовному матеріалі, відповідати нормам мови, яка вивчається, а також містити елементи і факти, які не пов'язані з основною сюжетною лінією оповідання, іншими словами, включати надлишкову інформацію.

Цілком очевидно, що навчання переказу необхідно розпочинати на коротких фабульних текстах ланцюгової структури з простою композицією, де логічно викладені факти і події. По мірі оволодіння студентами вміннями переказу (розповіді), доцільно використовувати тексти більшого обсягу, які містять великий процент надлишкової інформації, мають складну структуру. Це дозволить студентам перетворювати первинний текст в плані його скорочення і спрощення і оволодівати відповідними вміннями. Необхідно також відмітити, що на початковому етапі навчання переказу на матеріалі розповідних текстів перетворення прямої мови в непряму або перефразування діалогічних фрагментів тексту становить значні труднощі для студентів. Отже, говорячи про надлишковість, необхідно враховувати, що спочатку тексти повинні містити пряму мову в обмеженій кількості (1-2 репліки), щоб студенти мали можливість використовувати її при переказі у незмінному вигляді, або пряма мова не повинна містити комунікативно значущу інформацію. У такому випадку студенти можуть опустити її при переказі, не порушуючи логіку розповіді. По мірі оволодіння студентами вміннями перетворення сприйнятого тексту необхідно використовувати оповідання з діалогічними фрагментами більшого обсягу, які можуть бути перефразовані в процесі переказу.

Вимоги до навчальних фабульних текстів в плані інформативності також повинні ускладнюватись. На початку навчання переказу при виконанні підготовчих вправ пошук інформації, яка міститься в тексті, не повинен складати труднощів. Тому вона повинна міститися експліцитно в тексті. Динаміка ускладнення така: від текстів, у яких відсутня імпліцитна інформація, до фабульних текстів, у яких процент імпліцитної інформації постійно збільшується. Робота з такими текстами потребує активізації мовленнєвомислительної діяльності студентів, що відповідає їх віковим особливостям і рівню володіння мовними і мовленнєвими вміннями і навичками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гурвич П.Б. Попытка классификации умений экспрессивной речи на иностранном языке // Вопросы методики преподавания иностранных языков. - Тула, 1967. - С. 163-170.
2. Рахманов И.В. Обучение устной речи на иностранном языке. - М.: Высшая школа, 1980. - 119 с.
3. Тункель В.Д. К вопросу об устной передаче речевого сообщения: Автореф. дис.... канд. психол. наук: 19.00.01.-М., 1965.-19 с.
4. Щеголева В.А., Скобин Б.Г. Роль пересказа в развитии навыков устной речи на иностранном языке. - М.: Учпедгиз, 1963. - 98 с.